

KAYMAKAMLIK

TÜRKİYE'DE
DEMOKRATİKLEŞME

VE

İNSAN HAKLARI

Sertaç ÖZBEY

AKADRO

A KADRO

Eğitim Kurumları

A KADRO YAYINLARI

İletişim Adresi

Cevizlik Mahallesi İstanbul Cad.
Mor Sümbül Sokak No. 25
Bakırköy / İstanbul
Tel (Pbx): 0 (212) 542 30 00
E-mail: info@akadroegitim.com

İletişim ve Bilgi Hattımız : 0 (850) 346 46 40

www.akdrue.com | www.akadroegitim.com | www.akadroyayinlari.com | www.akadro.net

Yazar

Sertaç ÖZBEY

Grafik Tasarım

Sima HEDAYATI

ISBN

978-625-99405-1-9

Baskı

Gülmat Matbaacılık Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti. Maltepe Mah. Fazılpaşa Cd. No: 8/4 Topkapı - İstanbul

Bu eserin yayın hakkı A Kadro Özel Eğitim Hizmetleri Ticaret Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz kopya edilemez, çoğaltılamaz kısmen de olsa yayınlanamaz.

ÖN SÖZ

Değerli Öğrenciler,

Hukuk kavramının gündelik hayatın olağan dinamikleri karşısında taşıdığı işlevsel önem dikkate alınmak suretiyle İçişleri Bakanlığı Kaymakam Adaylığı Sınavı hazırlık sürecine hâkim olan temel ilkeler bağlamında kaleme alınmış olan bu eser Türkiye’de Demokratikleşme ve İnsan Hakları dersi müfredatının teorik ve terminolojik muhteviyatını daha anlaşılır ve basit bir düzlem üzere bina etmeyi kendisine amaç edinmektedir.

Bu amaç doğrultusunda sınav odaklı bir perspektif çerçevesinde ele alınan konular öğrenme sürecini yönlendirebilecek bir eksen düzeyine indirilmiş ve bölüm sonlarına eklenen tarama testleri vasıtasıyla öğrencinin algı seviyesinin pekiştirilmesi hedeflenmiştir. İçişleri Bakanlığı Kaymakam Adaylığı Sınavı bünyesinde Genel Kültür ve Genel Yetenek testi içerisinde Türkiye’de Demokratikleşme ve İnsan Hakları başlığı altında toplam altı soru yer almakta ve söz konusu bu altı sorunun dağılımı üç temel başlık altında sınıflandırılabilme olanağı taşımaktadır:

- İnsan haklarının tarihsel gelişim süreci
- Türkiye’de İnsan Haklarının ulusal düzeyde korunmasına ilişkin yasal çerçeve ve kurumsal denetim mekanizmalarının işleyişi
- İnsan Haklarının uluslararası düzeyde korunmasına ilişkin tesis olunan organizasyonlar ve bu amaçla akdedilen sözleşmeler

Eserde hukuki mevzuat ve takip edilen müfredat çerçevesinde ÖSYM tarafından kullanılmakta olan sınav tekniği ve soru kalıpları esas alınmış ve kullanılan dil gereğince öğrencilerin konuya vakıf olabilmelerine sağlayacak bir anlatım üslubuna yer verilmesine azami bir çaba harcanmıştır. Bu noktada göze çarpabilecek eksikliklerimiz, eserin muhtevasını sınava yönelik belirlemiş olma düşüncesinden neşet etmektedir. Amacımız evrensel zeminde tartışılan ve kayıt altına alınmış bulunan tüm insan hakları hukuku metinlerine temas etmek değil, öğrencilerimizin sınav düzleminde yakalayabilecekleri başarı seviyelerini yükseltebilmektir.

Son olarak bu eserin vücut bulma sürecinde desteğini benden esirgemeyen değerli dostum Erman ERBAYKAL ve onun nezdinde A Kadro Eğitim Kurumları ailesinin pek kıymetli mensup ve çalışanlarına, yüksek bir sabır ve sebat üzere bu süreci tamamlamama olanak sağlayan canım oğlum Ali Uhud ÖZBEY ile sevgili eşim Hilal Güven ÖZBEY Hanımefendi’ye teşekkür eder ve öğrenme ediminin benim için yaşamsal bir tutkuya evrilmesine vesile olan siz muhterem öğrencilerime nihayetsiz başarılar temenni ederim...

Sertaç ÖZBEY
Bakırköy Eylül 2023

İÇİNDEKİLER

İNSAN HAKLARIYLA İLGİLİ KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

» 06

TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI VE DEMOKRATİKLEŞMEYLE İLGİLİ
ULUSAL DÜZENLEMELER

» 77

İNSAN HAKLARIYLA İLGİLİ ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

» 141

KAYMAKAMLIK

TÜRKİYE'DE
DEMOKRATİKLEŞME
VE
İNSAN HAKLARI

Sertaç ÖZBEY

1.BÖLÜM

I.BÖLÜM

İNSAN HAKLARIYLA İLGİLİ KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

İNSAN HAKLARI KAVRAMI

İnsan hakları kavramının tanımlaması konusunda öğretilerde farklı yaklaşımlar ve tercihler bulunmakla birlikte üzerinde ittifak edilebilecek bir ortak tarif yapılabilmesi hukuk disiplininin olanakları içinde kısmen de olsa mümkündür.

Buna göre **insan hakları**, toplumsal kimlik, siyasal aidiyet ve kurumsal yapıların ötesinde **salt insan olmak vasfından** kaynaklanmakta olan, **devlet yahut siyasal kurumlarca tanınmış olmasına atıf yapılmaksızın doğuştan insan olmak ile elde edilmiş bulunan**, evrensel mahiyette, devredilmez, dokunulmaz ve terk edilemez hakları tanımlamak üzere kullanılır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere insan hakları kavramı bir üst idealler alanı olarak 'var olanın' ötesinde '**olması gerekene**' yönelik bir hedef, ulaşılması arzu edilen bir nihai amaç olarak tarif olunmuştur.

Bu çerçevede insan hakları olgusunun tanımlanma aşamasında "**doğal hukuk**" adı verilen bir kavramsal temel üzerinden hareket edildiği ifade edilebilir.

Doğal Hukuk

İnsanın kendine özgü doğasında verili olarak bulunan ve pozitif hukuk normlarınınca tanımlanan haklardan bağımsız salt akıl yürütmeyle elde edilebilecek olan haklardan müteşekkil hukuk sistemine Doğal Hukuk adı verilir.

Ancak bu temel mevcut toplumsal gerçekliği paranteze almak suretiyle bir ideal normlar çizelgesi oluşturmakta ve **günümüz siyasal düzenlerinde karşılığını "kamu özgürlükleri"** kavramı altında bulmaktadır.

Kamu özgürlükleri, mevcut hukuki rejim tarafından teminat altına alınmış ve devletlerce **pozitif hukuk normları içinde tanımlanmış** bulunan hak ve hürriyetler sahasını ifade etmektedir. İnsan haklarına kıyasla daha dar bir çerçeveyi barındıran **kamu özgürlükleri evrensel insan haklarının iç hukuk hükümlerince tanınmış bulunan bölümünü ifade etmek için kullanılır**. Bir diğer deyişle kamu özgürlükleri ibaresi **yürürlükteki hukuk tarafından teminat altına alınmış olmak** şeklinde ifade edilebilir.

Pozitif Hukuk

Belirli bir yer ve zamanda geçerli olmak üzere yasa koyucu tarafından yürürlüğe konmuş bulunan ve bağlayıcı bir nitelik taşıyan kuralların tamamını içeren hukuk sahasına Pozitif Hukuk adı verilir.

Yine benzer bir anlam değeri taşıyan **temel hak ve hürriyetler** ifadesi ise **anayasal metinlere** atıfla işaret edilen bir normatif güvenceyi ortaya koymaktadır. Bu bağlamda temel hak ve hürriyetlerinin insan hakları kavramına kıyasla daha dar ve somut bir çerçeve ihtiva ettiği söylenebilir.

Kamu özgürlükleri ile temel hak ve hürriyet kavramları ülkelerin **iç hukuk normlarınınca oluşturdukları** düzeni karşılayan bir anlam çeperine sahiptir. **İnsan hakları kavramı** ise **uluslararası hukukça tanınmak kaydıyla ulaşılan** daha geniş bir terim olarak ifade edilebilmektedir.

İNSAN HAKLARININ SINIFLANDIRILMASI

Tarihsel süreçte yerel ve küresel gelişmelerin etkisiyle insan hakları konusunda alınan mesafe kavramın anlam dünyasının genişlemesine sebep olmuş ve bu durum söz konusu kavramın kapsam ve sınırlarının belirlenmesine dair bir ihtiyacı beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede hukuk disiplini içerisinde bu yönde ortaya çıkan **iki tasnif** yönteminin zamanla öne çıktığı görülmektedir:

- George Jellinek'in İnsan Hakları Sınıflandırması
- Karel Vasak'ın İnsan Hakları Sınıflandırması

1- George Jellinek'in İnsan Hakları Sınıflandırması

Alman hukukçu Jellinek insan haklarının sınıflandırılmasına ilişkin devlet ve kişi arasında kurulabilecek bir ilişki biçiminden hareket etmiş ve insan haklarında üçlü bir tasnif usulü benimsemiştir. Buna göre insan hakları **negatif, pozitif ve aktif** olmak üzere üç başlık altında kümelenme imkanına sahiptir.

a-Negatif statü hakları

İnsan haklarının tarihsel gelişim seyri içinde öncelikli olarak teminat altına alınmış olmasından hareketle **birinci kuşak** ya da **klasik haklar** olarak da ifade edilebilecek bu haklar, birey ile devlet arasındaki ilişkide **bireyin öncellendiği** ve devletin müdahale alanına mutlak şekilde kapatılmanın hedeflendiği en temel haklar kategorisini oluşturur. Mevcut anayasamızda ifade olduğu şekliyle **"kişinin hak ve ödevleri"** olarak tarif olunan söz konusu haklar bireyin devlete karşı korunduğu ve devletten negatif davranmasını yani hak alanının dışında kalmasını arzu ettiği bir çerçeveyi karışılar.

b-Pozitif statü hakları

Tarihsel olarak kişi haklarının temellendirilmesini izleyen dönemde gündeme alınmış olması bakımından **ikinci kuşak** haklar olarak da ifade edilen pozitif statü hakları birey devlet ilişkisi bağlamında kişinin devletten belirli hak ve imkanların sağlanmasına dair birtakım **taleplerde** bulunması ve devletin eda etmesi gereken sorumluluklarının sıralanması anlamına gelmektedir.

TC Anayasası'nda **"ekonomik ve sosyal haklar"** başlığı altında ifade edilen bu haklar devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu görevlerini ortaya koymaktadır.

c-Aktif statü hakları

Kişilerin devlet yönetimine katılma ve kamusal görevlerin ifa edilmesinde aktif yer almalarına ilişkin hakları ifade etmekte kullanılan aktif statü hakları kavramı mevcut anayasamızda **"siyasi hak ve ödevler"** başlığı altında düzenlenmiştir. Bazı kaynaklarda **"yurттаş hakları"** olarak da tanımlanan bu haklar kural olarak salt vatandaşlık vasfına haiz bireylerce kullanılmakta olup kişilerin devlet yönetimine entegre olması gerektiğine dair demokratik ilkeden hareketle oluşturulmuştur.

2-Karel Vasak'ın İnsan Hakları Sınıflandırması

İnsan haklarının sınıflandırılmasına dair Çek asıllı Fransız insan hakları hukukçusu Karel Vasak tarafından geliştirilen **kuşaklar teorisi** hakların tasnifini tarihsel dizin içinde temellendirilmiş bir bakış açısı üzerinden sunmaktadır. Karel Vasak Fransız Devrimini sembolize eden üç ilkedden – Özgürlük, Eşitlik ve Dayanışma- hareketle geliştirdiği yönteminde her bir prensibe tekabül edecek üç tarihsel dönemle özdeşleşen haklar tayin etmiştir:

- Birinci kuşak haklar
- İkinci kuşak haklar
- Üçüncü kuşak haklar

a-Birinci kuşak haklar

İnsan hakları hukukunun zaman içinde kazandığı önemin tarihsel mücadele sürecinde ilk olarak birinci kuşak haklar adı verilen hakların yasal güvence altına alınmasıyla elde edildiği söylenebilir. Batı dünyasında 18.yy boyunca yaşanan sosyal ve siyasal çalkantıların yarattığı toplumsal gerginlikler nihayetinde Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve Fransız İnsan ve Yurттаş Hakları Bildirgesi gibi temel metinlerce çerçevelenen kazanımların elde edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Literatürde **"Klasik haklar"** olarak da tanımlanan bu haklar dönemin hâkim paradigması olan liberal hukuk perspektifinden hareketle çerçevelenmiş olup devletin müdahalesizliği ekseninde belirlenmiştir. Özgürlüklerin ancak devletin pasif bir pozisyon almasıyla sağlanabileceği anlayışının hâkim olduğu söz konusu yaklaşım **bireyin kamusal otoriteye karşı korunması gerekliliği**

düşüncesinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Uluslararası hukuk nezdinde Medeni ve Siyasi Haklar olarak metinleştirilmiş olan bu haklara:

- ↳ Yaşam hakkı
 - ↳ Kişi güvenliği
 - ↳ Mülkiyet hakkı
 - ↳ İnanç hürriyeti
 - ↳ Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı
 - ↳ Basın hakkı
 - ↳ Dilekçe hakkı
- vb haklar örnek verilebilir.

b-ikinci kuşak haklar

İnsan onurunun korunması ve dokunulmaz kabul edilen doğal hakların güvence altına alınabilmesi amacına yönelik olarak gerçekleşen uzun soluklu bir mücadele sonrası birinci kuşak haklar kabul edilmiş ve ulus devletler düzeyinde alınan tedbirlerle teminat altına alınmaya başlanmıştır.

Ancak zamanla küresel üretim süreçlerinde yaşanan derin kırılma ve değişikliklerle birlikte bu hakların insan haysiyetini muhafaza etmek anlamında yeterli gelmediği anlaşılmıştır. Sanayi devrimiyle başlayan bu yeni süreçte yenilen iş ilişkileri ve farklılaşan ekonomik üretim biçimleri nedeniyle oluşan mağduriyetlerin giderilmesi gerekliliği önem arz etmiştir.

Bu sebeple çalışma ilişkilerinin tanımlanması, iş koşulları ve bu koşullardan kaynaklanan problemlerin çözüme kavuşturulması temelinde başlayan fiili ve hukuki mücadele sendikalaşma, grev, toplu sözleşme gibi hakların kodifiye edilmesi ile birlikte işçi sınıfının önemli kazanımlar elde etmesi şeklinde nihayet bulmuştur.

Takep eden süreçte sağlık, konut, eğitim gibi haklarında eklenmesiyle birlikte çerçeve genişletilmiş **"sosyal haklar"** olarak tarif olunan haklar kümesi oldukça çeşitlendirilmiştir.

Ekonomik ve sosyal haklar olarak da tanımlanmış bulunan bu haklara:

- ↳ Çalışma hakkı
- ↳ Grev hakkı
- ↳ Sendika hakkı
- ↳ Toplu sözleşme hakkı
- ↳ Konut hakkı
- ↳ Sağlık hakkı
- ↳ vb haklar örnek verilebilir.

İkinci kuşak hakların uluslararası birer hukuk normu haline gelmeleri ve küresel ölçekte evrensel bir standardizasyon elde etmeleri sürecinde **iki önemli kurumsal organizasyon** önemli etkisi olduğu ifade edilebilir.

İlk olarak 1919 yılında Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan barış anlaşmalarıyla teşekkül edilen **Uluslararası Çalışma Örgütü** sosyal adalet kavramına yaptığı vurguyla öne çıkmış ve kurucu şartında sıraladığı ilkeler üzerinden o döneme ilişkin sorunların çözümüne katkı yapmayı amaçlamıştır.

Örgüt faaliyetleri kapsamında **çalışma koşullarının iyileştirmesinden kadın ve erkek emeğinin eşitlenmesine, çocukların korunmasından çalışma sürelerinin düzenlenmesine** kadar geniş bir alanda adımlar atılmıştır.

İkinci olarak dile getirilmesi gereken uluslararası yapı BM kapsamında faaliyet gösteren **Ekonomik ve Sosyal Konsey**'dir. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla taraf devletlere sunulmak üzere uluslararası sözleşmelerin hazırlanması ve ulusal ölçekli uygulamaların denetlenebilmesi amacıyla faaliyet gören konsey bu anlamda çok etkin ve verimli çalışmalar yürütmüştür.

c-Üçüncü kuşak haklar

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yeni dönemde yaşanan gelişmeler insan haklarının bireysel görünümü dışında **kollektif olarak kullanılabilecek ve korunabilecek** yeni hak dizilerinin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Farklı kaynaklarda "**dayanışma hakları**" ya da "**grup hakları**" olarak da ifade edilen bu haklar çeşitli etnik, kültürel, dinsel yahut toplumsal gruplarca gündeme getirilen yeni talepleri ihtiva etmektedir. Bu haklara:

- ↳ Çevre hakkı
- ↳ Doğal kaynaklara ulaşma hakkı
- ↳ Temiz suya erişim hakkı
- ↳ Ekonomik ve sosyal açıdan gelişme hakkı
- ↳ İnsanın ortak mirasından yararlanma hakkı
- ↳ Barış hakkı
- ↳ vb haklar örnek verilebilir.

Nihayetinde doktrinde üzerinde uluslararası bir konsensüs oluşmamakla birlikte mevcut bilimsel gelişmeler ve teknolojik yeniliklerin etkisi uyarınca ortaya çıkan problemler gereğince "**dördüncü kuşak hakları**" tartışılması gerektiğine dair yaklaşımları da beraberinde getirmiştir. Buna göre biyo-teknoloji sahasında yaşanan gelişmeler, yapay zekâ kullanımının yol açacağı sonuçlarda yükümlülüklerin paylaşımı, genetik kopyalama vb. konulara dair tanımlamaların yapılması dördüncü kuşak hakların kapsamını oluşturacaktır.

İNSAN HAKLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

İnsanın tarihin bir öznesi olarak yer yüzünde yapıcı ilişkiler kurmaya başladığı ilk andan itibaren *-modern anlamda kullandığımız şekliyle olmasa da-* varlığı itibariyle doğada yer tutan diğer canlılara kıyasla farklı bir tabiat taşıyor olduğu gerçeği anlaşılmış olmalıdır. İçinde bulunduğu çetin koşulları aşabilmek ve kendisini muhafaza altına alabilmek amacıyla yaşamsal devamlılığını koruma içgüdüsünü keşfetmesi onu düşünmeye ve bir anlam arayışını tetikleyecek mekanizmalar geliştirmeye itmiş görünmektedir.

Bu bağlamda insan olgusunun düşüncenin konusu haline gelmesi ve bir anlam alanı içinde kendisine yer bulması tarihin erken dönemlerine denk düşmektedir. Kadim zamanların ilk medeniyet örneklerini tecrübe ettiğimiz Mezopotamya bölgesinde ortaya çıkan kent devletlerinde toplumsal ilişkilerin tanzim edilmesi için bir takım hukuksal düzenlemelere gidilmiş ve yazılı norm setleri halinde yarı-tanrı krallar adına taş bloklara işletilmiştir.

Bu hukuk setlerinden en önemlisi kadınlar, çocuklar ve kölelere ilişkin bir takım koruyucu düzenlemelere yer verilen ve M.Ö yaklaşık 1780'li yıllara tarihlenen **Hammurabi Yasası**'dır. Can, ırz ve mülkiyet ihlallerinin merkeze alındığı bir haklar formu üzerinden oldukça sert cezai tedbirler barındıran yasa, döneminin toplumsal kabulleri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Yine yakın bir bölgede eski pers İmparatoru Kyros'a atfedilen ve kimi tarihçilerce tarihin ilk insan hakları belgesi olarak nitelendirilen M.Ö 539 yılında oluşturulduğu tahmin edilen **Cyrus Silindiri**'dir. Silindir şeklinde tanzim edilen bir kil blok üzerine çivi yazısıyla tanımlanan metnin tarihsel çerçevesi itibariyle Yahudilerin Babil sürgünü sonrası yurtlarına geri dönmeleri süreciyle ilişkilendirildiği ve inanç özgürlüğü anlamında hükümler içerdiği bilgisi dikkat çekmektedir.

İnsana dair zihinsel soruşturmaların düşüncenin konusu olarak özel anlamıyla ortaya çıktığı Antik Yunan dünyasında ise insan bir hukuk süjesi olmaktan çok varlık olgusunun kapsamı içinde yer tutan bir obje olarak değerlendirilmiştir. Yunan kent devletlerinde özgür insanların yönetime iştirak etmesine ilişkin politik kavrayış ilk olarak **Drakon Yasaları** ile çerçevelenmiş ve **Solon Reformu**'yla da **homo politiko'nun** hukuki sınırları belirlenmiştir.

İlerleyen süreçte Yunan düşüncesi içinde felsefi bir incelemenin konusu haline dönüşen insan kavramı daha çok metafizik bir uğraş olarak takdir olunmuş ve hukuksal nitelikleri itibariyle değerlendirilme ihtiyacı hissedilmemiştir.

Yunan düşüncesinde "*doğa*" (*physis*) ile "*yasa*" (*nomos*) arasında var olduğu kabul edilen ayrım kültürel üretimin bir neticesi olarak **gelenek** ile doğal olarak her halükârda var olması gereken idea arasında bir karşıtlık inşa etmiştir. Bu çerçevede özellikle Aristoteles'ten bahsetmek gerekmektedir. Aristoteles "**Retorik**" adlı eserinde Sofokles ve Empodokles'ten atıflar yapmak suretiyle bir **doğal hak ve adalet** anlayışından bahsetmektedir. İlgili eserde herkes için bağlayıcı olması gereken bir **evrensel yaşanır** varlığına dair ifadelerle rastlanması bu dönemin doğal hukuk kavramına ilişkin bir erken evre olarak algılanması gerektiği sonucunu doğurabilir.

Günümüz idrakine en yakın anlamıyla insan ve hak kavramı, kendine özgü tabiatına vurgu yaparak insanı özgür ve eşit bir özne olarak tanımlayan **Stoacı** düşünürlerce ortaya konmuştur. İnsan ruhunun derinliklerinde doğayla uyumlu yaşamasına imkân verecek bir ünsel uyarcı olduğu kabulünden hareket eden Stoacılar evrende bulunduğuna inandıkları akılcı düzenin insan tarafından taklidinin onu mutluluğa taşıyacağı görüşünde birleşiyorlardı. Özellikle **Cicero** ve **Seneca**'nın yapıtlarında bu doğal yasanın mevcudiyeti kararlılıkla vurgulanmıştır.

Stoacı felsefenin takip eden dönem de etkisini önemli oranda hissettirmiş olduğu Roma dünyası hukuk kavramının yeni düzenlemelerle geliştirilerek Akdeniz havzası boyunca yaygınlaştırılmasına olanak tanımıştır. **İus** terimi üzerinden formüle edilen **hak** kavramı hukuk düşüncesinin temel nosyonu haline gelmiştir. **İus** kelimesi hem hak hem bu hakların kendilerine referansla teminat altına alındığı yasaların bütünü hem de bu yasalar aracılığıyla tesis edilmek istenen ana prensip olarak **adalet** kavramını içermekteydi.

Stoacı bir düşünür, hukukçu, devlet adamı ve hatip olan Cicero'nun Yunan düşüncesinde ilk izlenimlerini keşfettiği doğal hukuk fikrini geliştirmesiyle birlikte batı dünyasını uzun süre meşgul edecek bir sürecin önemli bir eşiği de aşılmış oluyordu. **"De republica"** adlı eserinde şöyle söylüyordu Cicero: *'Kabul edilmelidir ki doğaya uygun bir yasa, bir akıl şüphesiz vardır.'* Roma sonrası dönemde de uzun yıllar etkisini koruyacak olan Cicero'nun doğa ile geleneğin bir toplumun ortak yasaların iki ana kaynağı olduğu yönündeki kanaati sonraları **Thomas Aquinas** tarafından kilise hukukunun paradigmasına dönüştürülecekti.

Modern batı hukukunun ortaya çıkışında belirleyici bir temel teşkil eden bu kavram Orta çağ Avrupası'na hâkim olan adalet teorisini biçimlendirmiş ve Cermen hukukuyla yakın bir etkileşime girerek feodal toplum sistemine evrilmiştir. Son olarak Hristiyan teolojisinin tesiri altına giren kavram kilise babalarının şekillendirmesiyle nihai görünümünü elde etmiştir.

Orta çağın teolojik kökenli doğal hukuk anlayışı kıta Avrupası'nda Katolik Roma Kilisesi'nin etkisi altında şekillenirken çok da uzak olmayan bir coğrafyada Fransa kıyılarının kuzeybatısındaki Britanya adalarında insan haklarına ilişkin ilk pozitif düzenlemeler hayata geçmek üzereydi. Devlet aygıtının merkezleşme sürecinin Avrupa kıtasına oranla daha erken gerçekleştiği bölgede iktidar erkinin bireyler lehinde sınırlandırılması konusunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu noktada atılan ilk adım aynı zamanda sembol değeri de taşıyan bir metin olan **Magna Carta Libertatum'** dur.

-Magna Carta Libertatum (1215)

1215 yılında İngiltere kralı John ile toprak sahibi soylular arasında akdedilen bu metin aslında ülke yönetiminde zor günler yaşayan hükümdara aristokratlar tarafından dayatılan bir emredici hukuk belgesidir. Asıl içeriği itibariyle geniş halk kitlelerini kapsayıcı normlar ihtiva etmemektedir. Daha ziyade **soyluların ve kilisenin tarihsel hak ve imtiyazlarını krala karşı teminat altına almayı hedefleyen** bir feodal dönem dokümanı özelliği gösterir. Ancak tarihsel ağırlığı ve takip eden süreçte kendisine atıfla atılan pozitif adımların varlığı bu yerel ölçekli belgeye bir "evrensel insan hakları belgesi" niteliği kazandırmıştır. Böylece **Magna Carta** zaman içinde kişi haklarına ilişkin yasal teminat taleplerinin kendisiyle sembolleştiği bir anayasal "ilk adıma" evrilmiştir.

Toplam 63 maddeden oluşan Magna Carta'nın dikkat çekici maddeleri şöyle özetlenebilir:

-Adil bir yargılama sonrası verilen ceza hükmü ve ülke yasalarının gerektirdiği haller söz konusu olmadıkça kişiler tutuklanamaz, hapse atılamaz, mallarından ve haklarından mahrum bırakılamaz, sürgüne gönderilemez ya da hiçbir şekilde zarara uğratılamaz (Bu madde kişi güvenliğine yönelik önemli bir teminatı ortaya koymaktadır)

-Soylulardan yahut yüksek ordu görevi ifa eden kişilerden biri hayatını kaybettiğinde yasal varislerinin miras hakları korunacak ve malvarlıklarına haksız yere el konulmayacaktır. (Bu madde ile mülkiyet ve miras hakkı güvence altına alınmış olmaktadır.)

-Üç özel istisna olmak kaydıyla krallığın genel meclisince kabul olunmadıkça kişilerden askeri hizmet karşılığı olarak zorla hizmet parası alınmayacaktır. (Söz konusu madde kanunsuz vergi olmaz ilkesinin ilk örneklerinden biri olarak görülebilir)

-Hiç kimse borcuna karşılık olandan daha fazla bir çalışma yükümlülüğü altına sokulamayacaktır. (İlgili madde angarya yasağı olarak da okunabilir.)

-Metinde ifade olunan ve teminat altına alınan haklara riayet edilip edilmediği soylular tarafından oluşturulacak bir komisyon tarafından denetleneyecektir. Krala ya da mahiyetindeki bir görevlinin işlem ve eylemlerinden kaynaklanan bir maddi kayıp meydana geldiği yahut ilgililerin teminat altına alınmış hakları ihlal edildiği takdirde mevcut zarar derhal tazmin edilecektir. Zararın tazmin edilememesi ve ihlalin devam etmesi halinde ilgililer direnme ve zararı kendi elleriyle düzeltme hakkına sahip bulunacaklardır. (Bu madde de son derece açık bir şekilde yürütme erkinin denetimi ve idarenin mali sorumluluğuyla birlikte kitlelerin hukuksuzluğa karşı direnme hakkı meşru bir yetki olarak kabul edilmektedir. Hukukun üstünlüğü noktasında da önemli bir kazanım olarak görülebilir.)

Magna Carta Britanya adasının kendisine özgü tarihsel koşullarından kaynaklanan toplumsal resmin bir parçası olarak ortaya çıkmakla birlikte taşıdığı önem ve yarattığı siyasal/hukuki tesir nedeniyle zamanla evrensel ölçekte talep ve değerlendirmelerin referans noktası haline gelmiştir. Orta çağı izleyen süreçte Rönesans ve reform hareketlerinin biçimlendirdiği İngiliz toplumsal düzeni özellikle mezhepsel ayrışmaların merkeze alındığı karşıtlıklara sahne olmuştur.

17.yüzyıla gelindiğinde İngiltere’de kralın meşru otoritesini sınırlayan bir güç merkezi olarak varlığını iyice hissettirmeye başlayan parlamento insan hakları konusunda alınan mesafe ve elde edile kazanımların belirleyici ana figürü haline gelmiştir. Soyluların hak ve menfaatlerini sınırsız bir yetki ifa etmek isteyen krala karşı koruma ve genişletme amacıyla başlayan süreç tarihsel zeminde yapısal bir çerçeve kazanmış ve zaman içinde uluslararası bir mahiyet elde etmeyi başarmıştır.

Bu bağlamda özel olarak İngiltere’de insan haklarının gelişiminde önemli bir merhaleyi ifade eden ve irdelenmesi gereken ikinci metin Haklar Dilekçesi’dir. İktidar yetkisini her hangi bir denetim ve kısıtlama söz konusu olmaksızın mutlak anlamda kullanmayı arzu eden kral Charles ile parlamento arasında ortaya çıkan gerilim uzun süren bir çekişmenin ardından kralın imzalamak zorunda kaldığı söz konusu belgeyle sonuçlanmıştır.

-Haklar Dilekçesi (Petition of Rights-1628)

Ana çerçevesi Magna Carta’ya yapılan atıflar üzerinden krala soyluların ve parlamentonun mevcut haklarını hatırlatmak ve yeniden güvence altına almak olan **Haklar Dilekçesi teminat alanını genişletmiş görünmektedir**. Metnin satır aralarında hissedilen sınıfsal ton muhafaza edilmekle birlikte artık genel insan kavramına ilişkin bir ‘soyut haklar’ kabulü içten içe hissedilmektedir. **Magna Carta’ya atıfla yeniden dile getirilen bu haklara** çeşitli örnekler verilebilir:

- İnsanlar parlamentonun toplu kararı olmadıkça herhangi bir vergi, harç ya da yardım parası ödemeye zorlanamayacaktır.
- Hiçbir özgür kişi yetkili bir hâkim kararı olmadıkça yakalanmayacak, hürriyetinden mahrum edilmeyecek, kişisel özgürlüğünden yoksun bırakılmayacak ve herhangi bir zarara uğratılmayacaktır.
- Hiç kimse mülkünden yahut kiraladığı topraktan uzaklaştırılmayacak ve miras hakkı elinden alınmayacaktır.
- Suçlulara savaş dönemleri de dahil olmak üzere özel bir yargılama yöntemi tatbik edilmeyecek ve adil bir yargılanma sağlanmadan idam kararı verilemeyecektir.

Tarihsel sürekliliğin tesis edilmesine sağlayarak iktidar erkinin sınırlandırılmasına katkı yapan Haklar Dilekçesi kral tarafından imzalanmasını takip eden süreçte yeniden rafa kaldırılmıştır. Mutlak anlamda iktidarının yenilemek arzusunu açığa çıkaran kral parlamentoyu feshetmiş ve sınırsız yetki kullanımına dair düzememelere yönelmiştir. Bunun üzerine elde ettiği kazanımlardan vazgeçmeye hiç de niyeti olmayan parlamento Oliver Cromwell önderliğinde krala savaş açmış ve nihayetinde savaşı kazanarak onu yargılayıp idam etmeyi başarmıştır.

Bir süre askeri bir oligarşiyle idare olunan İngiltere Cromwell’in hayatını kaybetmesi üzerine yeniden krallığın geleneksel uzlaştırıcılığına sığınmak yolunu tutmuştur. Ancak parlamento bu sefer adımlarını sağlam atma hususunda kararlıdır. Yakın tarihte yaşananlardan ders çıkardığı anlaşılan parlamento yeni kralın önüne henüz tahta çıkmadan önce **Habeas Corpus Act** adı verilen bir metni bırakmıştır.

17.yüzyıl İngilteresi iktidarın meşruiyetinin temellendirilmesi ve geleneksel sınıf aidiyetlerinden kaynaklı imtiyazların burjuva lehine genişletilebilmesi amacına yönelik önemli gelişmelere sahne olmaya devam etmiştir. Parlamento ile kral arasında süregelen mücadele politik alanda devam etmekle birlikte söz konusu bu mücadelenin felsefi zeminini teşkil edecek entelektüel bir çerçeve de geliştirilmiştir.

Antik dünyada ilk izlerini keşfettiğimiz ve orta çağın skolastik bakış açısıyla teolojik bir içeriğe kavuşan doğal hukuk tezi Rönesans ve reform hareketleri sonrası klasik dünyanın argümanları üzerinden yeniden ele alınmıştır. Bu bağlamda 17. yüzyılın ilk çeyreğinde Orta Çağa hâkim olan doğal hukuk perspektifini yeni bir paradigmayla yenileyen ve hükmetme yetkisini bu çerçeve içine yerleştiren önemli bir isim dikkat çekmektedir: **Thomas Hobbes**

İngiliz filozof ve devlet adamı Thomas Hobbes doğal hukuk doktrinin tarihsel süreçte aldığı formu baştan aşağı değiştirecek ve ona yeni bir bakış açısı kazandırmayı deneyecektir. **İnsan doğasının kötücül ve ilkel yanına atıfla inşa ettiği düşünsel yapı doğa durumunu tabiatın görece vahşi içeriğine dayandırmakta ve insanın bu doğal eğilimlerinin ortak yasa etrafında açan mutlak bir hükümdar eliyle baskılanabileceği önermesini delillendirmeye çalışmaktadır**. İnsanın toplumsallaşma

arzusuna yönelik eğilimlerinden ziyade doğasının tahrip edici yanlarından korunmak maksadıyla birlikte yaşama iradesi ortaya koyduğunu savunan Hobbes devletin kökenine dair kanaatlerini de insan doğasına ilişkin bu olumsuz kabulüne dayanmaktadır.

Devletin söz konusu olmadığı bir toplumsal zeminde kimsenin kimseye güvenmediği, can ve mal kaybına ilişkin tedirgin edici bir tekinsizliğin hâkim olduğu bir kurgusal sahne tasarlayan Hobbes Leviathan adlı eserinde doğal hukuka ilişkin 19 temel yasaya yer vermiş ve kendisine gelinceye kadar felsefe alanında işlenmiş bulunan doğal hukuk temasını baştan aşağı değiştirecek bir yaklaşım sergilemiştir. Devletin mevcudiyetini 'korku ve endişe' temelinde bir dürtü üzerine biçimlendiren Hobbes toplumsal organizasyonun zeminini iradi bir tercihe değil insan doğasının zorunlu kıldığı bir hayatta kalabilme itkisine bağlar gözükmektedir.

Ana çerçevesi itibarıyla neredeyse 'doğa durumu' ile 'savaş durumunu' eşitleyen Thomas Hobbes toplumsal barış ve huzurun tesis edilebilmesi amacıyla ilişkin bir sivil toplum inşası için bireylerin doğal haklarından taviz vermeleri gerekliliğine vurgu yaparak toplumsal sözleşme kavramının ilk nüvelerini tanımlıyor olmaktadır.

16.yüzyılın ikinci yarısında batı dünyasında yaşanan siyasi gelişmeler ve yeni dünyanın keşfiyle ortaya çıkan ekonomik-toplumsal değişiklikler beraberinde devlet kavramına ilişkin özgün ve farklı bir bakış açısı getirmiştir. Büyük devletlerin hakimiyet alanlarını denizsuları coğrafyalara taşınmasıyla birlikte sömürgecilik çağı açılmış ve değerli madenlerin Avrupa'ya akışıyla birlikte sermayenin tetikleyici etkisi ticaret burjuvazisinin alternatif bir güç odağı olarak meydana çıkmasını kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda uluslararası hukukun ortaya çıkışına ilişkin ilk adımların da atıldığı bu dönem hukuk literatüründe erken klasik dönem olarak nitelendirilmiştir. Söz konusu bu erken klasik dönemin çerçevesinin belirlenmesinde iki önemli isim öne çıktıği görülmektedir:

Francisco de Vitoria ve Alberico Gentili.

Yaşadıkları çağın ötesinde bir hukuk düşüncesinin ilk örneklerini sergileyen bu iki önemli hukukçudan **Alberico Gentili** özellikle savaş esirlerine yönelik tutum ve davranışlara ilişkin insani bir uygulama alanı belirlenmesine dair yaklaşımlarıyla, **Francisco de Vitoria** ise açık denizlerin serbest kullanımına ilişkin ufuk açıcı tanımlamalarıyla dikkat çekmektedir. Uluslararası Hukuk biliminin kurucuları olarak da kabul edilen bu isimler kendilerinde sonra gelecek önemli bir hukuk adamını ciddi şekilde etkileyeceklerdir: Hugo Grotius'u.

Francisco de Vitoria'nın serbest deniz alanları tezini ve Gentili'nin doğal hukuka yönelik rasyonel değerlendirmelerini dikkatle okuyan **Grotius** uluslararası hukukun zeminini doğal hukuk kavramının merkezine doğru çekmeye çalışacak ve orta çağın teolojik doğal durumu yerine akla dayalı bir doğal hukuk tezini temellendirmeye çalışacaktır.

Savaşın yasal statüsünü tartıştığı temel eseri **De jure belli ac pacis (Savaş ve barış hukuku)** hala uluslararası hukukun kurucu metinlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Devletler arası ilişkilerde savaş tercihinin bir aksiyon olarak yalnızca can ve mal müdafaası için başvurulması gereken bir seçenek olduğuna dikkat çeken Grotius barış seçeneğinin her zaman için öncelenmesi ve korunması gerektiği hususunun sıklıkla altını çizmiştir.

İnsan yasası ile doğal yasa ayrımı üzerine bina ettiği doktrini onu aklın aksi alınamaz ilkeleriyle kavranabilecek içsel kanunların mevcudiyeti konusunda bir prensip belirlemeye yönlendirmiştir. Doğal yasa kavramının insanın toplumsal bir varlık olmasına ilişkin öznel durumundan kaynaklandığı ifade eden Grotius skolastik düzlemde akla dayalı bir hukuk alanına geçişin simgesel eşliğini temsil etmektedir. Tanrısallık ilkesi yerine akılsallık prensibi üzerine yaklaşımını bina eden Grotius pozitif hukukun doğal hukuk çerçevesince yapılandırılması gerektiği hususunda önemli bir dönüşümün ana hatlarını serimlemektedir.

17.yüzyıla gelindiğinde ise Avrupa devletler sisteminin uzun yıllar devam edecek olan temel prensipleri şekillenmeye başlamış ve yaşlı kıtanın politik resmi ana hatlarıyla görünür kılınmıştır.1648 yılında otuz yıl savaşlarını sonlandıran **Vestfalya Anlaşması**'yla **Avrupa Uluslararası Kamu Hukuku'nun(Jus Publicum Europaeum)** temeli atılmış ve Orta Çağ devletler düzenine hakim olan Hristiyan cemaati eksenli teolojik evrensel egemenlik (**Dominum Mundi**) anlayışı yerini yavaş yavaş seküler/ rasyonel bir yönetim modeline terk etmeye başlamıştır.

Bu yeni uluslararası düzen içerisinde oluşan hukuk anlayışı Grotius 'un rasyonel doğal hukuk anlayışını takip eden **Profendorf** ile geliştirilmeye çalışılmıştır. Uluslararası hukukun bir diğer kurucu ismi olarak ortaya çıkan Alman hukukçu Hobbes'un kötücül ve çatışma esaslı doğa durumu doktrini barış temel bir tabiat üzerine yeniden yorumlamış ve insanların hakları dışında birtakım görevlerinin de bulunduğu ortaya koyarak önemli bir sınıflandırmanın kapısını aralamıştır.

17. yüzyıl İngiltere'sinde yönetsel düzenin teorik çerçevesinin belirlenmesi ve haklar sisteminin temellendirilmesi dair en çarpıcı görüşlerin sahibi ise filozof **John Locke** olmuştur. Tarihsel süreçte kendisine gelinceye kadar önemli bir form kazanmış bulunan doğal haklar öğretisine nihai şeklini vermiş ve başta Amerikan Devrimi olmak üzere ileride meydana gelecek bir çok hukuki ve siyasal gelişmenin ilham verici tetikleyicisi olma payesi elde etmiştir.

Yönetim Üzerine İki İnceleme adlı eserinde yasal haklar-doğal haklar kuramını daha da geliştiren Locke herkes için özgür-

lük ve eşitlik temelinde bir görüş çizgisi benimsemiştir.

John Locke insanların doğuştan sahip buldukları devredilemez ve dokunulamaz üç doğal hakka sahip olduklarını ifade eder:

- Yaşam
- Özgürlük
- Mülkiyet

Devletin bir sözleşme temelinde insanların iradelerince pay edilen bir uzlaşma alanı olduğunu varsayan John Locke sözü konusu bu hakların korunmasında devletin başarısız olması durumunda hükümetlerin gayrı meşru olacağına ilişkin bir temel prensip benimsemektedir. Cinsiyet eşitliği de dahil olmak üzere insanların eşit yaratıldıkları ilkesi üzerine düşüncelerine bina eden Locke bir çeşit devrim hakkı tanımlayarak siyasal meşruiyeti üç temel hakkın sağlanabilmiş olması üzerine tesis etmiştir.

Devletin varlık nedenini hürriyetin teminat altına alınması olarak temellendiren Locke mülkiyet hakkının kaynağı olarak da siyasal mekanizmaları değil doğal hukuku işaret etmiş ve liberal öğretinin ana çerçevesine bu yaklaşımını dahil etmiştir. Bu yaklaşım ve temel prensipleri belirlenen doğal hukuk kavrayışı ilerleyen tarihsel dönemde Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve 1787 Amerikan Anayasası'nın teşekkül sürecine önemli oranda etki edecektir.

-Habeas Corpus Yasası (1679)

Tarihte kişi güvenliği ve özgürlüğünü sağlam temeller üzerinde bir teminata kavuşturan ilk metin olarak kabul edilen **Habeas Corpus Yasası** modern zamanlara kadar taşınmış bir evrensel kaidenin ilk mihenk noktası olma özelliği taşımaktadır. Aslında kişi güvenliği ve özgürlüğüne ilişkin ortaya çıkan ilk belge İngiltere'de Magna Carta'dır.

Kişilerin hâkim kararı olmaksızın özgürlüklerinden alıkonamayacakları ve mahkemece yargılanmaksızın mahkûm olunamayacaklarına dair düzenlemelere yer veren Magna Carta ilerleyen dönemde sürekli kendisine yönelik referanslarla yeniden hatırlanmış ve sonrasında ortaya çıkan hukuk metinlerinin birçoğuna ilham kaynağı olma özelliğini korumuştur.

Yine 1628 tarihli Haklar Dilekçesi'nde de benzer cümlelere yer verilerek suretiyle konunun önemi vurgulanmak istenmiştir. Bu uzun soluklu mücadelenin nihayetinde siyasal koşul ve atmosferinden verdiği imkân aralığı içinde **kişi güvenliği ve özgürlüğüne ilişkin özel bir düzenleme** konusu olarak 1679'da Habeas Corpus Yasası hayata geçirilmiş ve krala kabul ettirilmiş.

Yasayla birlikte güvence altına alınan haklar şu şekilde özetlenebilir:

1-Hürriyetinden mahrum edilen bir kimse geciktirilmeksizin hâkim önüne çıkarılacak ve hâkim kararı olmaksızın tutukevine yollanamayacaktır.

2-Hürriyetinden yoksun bırakılan kişi bu kararın yasaya aykırı olduğu iddiasıyla itiraz hakkına sahip bulunacak ve talebinin kabulü halinde derhal serbest bırakılacaktır.

3-Hürriyetinden mahrum edilen kimse kefarete karşılığı serbest bırakılmayı isteyebilecek ve bu isteğinin reddedilmesi durumunda bir üst makama itiraz edebilme yetkisini elinde bulundurabilecektir.

Görüldüğü üzere Habeas Corpus Yasası özellikle kişi güvenliği konusunda ortaya koyduğu hükümler ve aldığı tedbirlerle dikkat çekmektedir. Hürriyetten mahrumiyet gerektiren yargılama süreçlerine ilişkin oluşabilecek keyfiyeti engellemek amacıyla hâkim kararlarının gerekliliğinin vurgulandığı metin aynı zamanda yargılama süreçlerini daha çabuk tamamlanmasına dair de hükümler ihtiva etmektedir. Tüm bu düzenlemelerle birlikte kişi güvenliğinin teminat altına alınması konusu yargı makamlarını da sürece dahil etmek suretiyle daha da kuvvetlendirilmiş hale gelmektedir.

-Haklar Bildirgesi (Bill of Rights-1689)

İngiltere'de Magna Carta Libertatum metni ile başlayan ve iktidar erkinin paylaşımına ilişkin hukuksal mekanizmaların tedrici olarak ortaya çıktığı bu süreç insan hakları kavramının tarihsel seyrinde önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Kral ile parlamento arasında gerçekleşen iktidar mücadelesi çerçevesinde elde edilen hukuki kazanımlar takip eden siyasal gelişmeleri önemli oranda etkilemiş ve meşru otoritenin tanımlanmasına dair evrensel ilkelerin tayin edilmesine hizmet etmiştir.

1689 yılına gelindiğinde kral ile parlamento arasında uzun yıllardır devam eden gerginlik yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Yaşanan gerilim kısa zaman içinde bir çatışmaya evrilmeksizin çözülmüş ve kralın ülkeyi terk etmesiyle sonuçlanacak şekilde ni-

hayete bulmuştur. Monarşinin parlamentonun kontrol ve vesayeti altında yeniden tanzim edilmesi gerekliliği üzerine ittifak eden İngiliz siyaseti **Haklar Bildirgesi** adı verilen bir kurallar bütünü belirlemiş ve taht adayı olarak tespit edilen eski kralın kızı Mary ile eşi Orange'lı William'a bir ön şart olarak kabul ettirmişlerdir. İngiliz siyasi tarihinde '**Şanlı Devrim**' olarak tanımlanan bu tarihsel aşama etkileri itibarıyla mühim evrensel neticelerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir..

Bireylerin dilekçe hakkını yasal teminat altında alan söz konusu belge yasama bağımsızlığına ilişkin önemli normlar tayin etmek suretiyle monarşi karşısında parlamentonun mutlak üstünlüğünü ortaya koymuş ve yüzyıllar boyunca devam eden çatışmanın nihai neticesini belirlemiştir. John Locke tarafından teorize edilen fikirler temelinde geliştirilen metin ile güvence altına alınan haklar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1-Kanunları askıya almak ve yürütme yetkisi sadece Parlamento'ya aittir. Bu yetki başka bir makam ya da kişiye devrolunamaz ve yürütme erki tarafından icra olunamaz.

2-Kral kanunları veto etmek veya uygulamak hususunda herhangi bir yetkiye sahip değildir.

3-Parlamento tarafından bu yönde bir karar alınmaksızın ve müsaade olunmaksızın kral tarafından herhangi bir vergi ihdas edilemez.

4-Bir kimseye suçluluğu mahkeme tarafından sabit bulunmaksızın ve hakkındaki iddialar kanıtlanmaksızın ceza takdir edilemez. İnsanlar zalimane ve alışılmış olanın dışında bir yaptırıma maruz bırakılamazlar.

5-Vatandaşlar haklarının takibi için talepte bulunma ve bir hak kaybına maruz kalmaksızın krala dilekçe sunma hakkına sahiptirler.

6-Parlamento özgür seçimlerle göreve gelmelidir. Yasama vazifesi ifa eden milletvekilleri görev yaptıkları süre zarfı içinde söz ve açıklamaları nedeniyle parlamento haricindeki bir merci tarafından tahkikat konusu edilemez ve düşünceleri sebebiyle yargı makamlarınca muhakeme olunamazlar.

İngilizlerin '**Şanlı Devrim**' olarak nitelendirdiği bu sürecin nihayetinde ortaya çıkan söz konusu Haklar Bildirgesi yerel etkiler ihtiva eden bir hukuk metni olarak kalmamış ve ilerleyen süreçte evrensel dalgalar oluşturacak şekilde okyanus ötesindeki İngiliz kolonilerinde de önemli tesirler uyandırmıştır.

13 Amerikan kolonisinin başlattığı isyan yeni bir küresel aktörün ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve bu süreçte kabul edilen hukuk metinleri insan haklarının gelişimi anlamında önemli neticeler yaratmıştır. İngiliz krallığınca bölgede uygulanmakta olan ağır vergi politikası kolonilerde var olan yönetsel birimlerde '**temsil**' konusunun gündeme alınmasına sebebiyet vermiştir. Başlangıçta İngiltere ekonomisinin ihtiyaç duyduğu hammaddenin temin edilmesi amacıyla tesis edilmiş bulunan kolonyal bölgeler özgür topluluklar olarak yapılandırılmış ve kısmi bir yönetim hakkına sahip bulunmuşlardır. İngiltere'nin sürekli kontrol altında tutmak arzusunda olduğu koloniler özellikle 1689 '**Şanlı Devrimi**' sonrası zihinsel olarak İngiliz krallığından kopmuşlar ve yeni siyasi beklentiler edinmeye başlamışlardır.

İngiltere'deki dini baskının etkisiyle bölgeye göç eden Püritanlar sivil bir örgüt olarak tanımladıkları geniş halk kitlelerinin adalet ve eşitlik temelinde örgütlenebilmelerini sağlamak amacıyla tüm katılımcıların oylarıyla **Mayflower Kompaktı** adı verilen bir metne imza atmışlardır. Kabul süreci ve yaklaşımı dikkate alındığında taşıdığı demokratik ve laik çerçevenin dikkat çekici olduğu söylenebilir.

Takep eden süreçte kaleme alınan bir diğer yerel metin **Connecticut Temel Yasaları'dır.** Kıta'da iktidar kavramını doğrudan sınırlayıcı hükümler ihtiva eden ilk belge olan bu yasa seçim ve gizli oy ilkelerine yer vermiştir. Daha sonra Amerikan Anayasası'na 'da taşınacak olan bu ilkelerin erken dönemde kodifiye edilmiş olması son derece önem arz etmektedir.

-Virginia Haklar Bildirgesi (1776)

İnsan hakları konusunda temel kaynaklardan biri olarak kabul edilen Virginia Haklar Bildirgesi bünyesinde oldukça geniş konu başlıklarını barındıran ve İngiltere'ye karşı başlatılan mücadelenin ana çerçevesini ortaya koyan bir belge niteliğine sahiptir. Doğal hukuk ilkesi etrafından şekillendirilmiş bulunan metin hem yönetim anlayışı ve temsil prensipleri hususunda hem de kişisel haklar noktasından hükümler içermektedir.

Yönetimlerin takep etmek zorunda oldukları ahlaki edimlerinde tarif edildiği metin daha önce John Locke tarafından temellendirilen özgürlük, yaşama ve mülkiyet haklarına da yer vermektedir. Halkın mülkiyet sahibi olabilmesinin özgürlükle ilişkilendirildiği belge mutluluk peşinde koşabilmek ve bunu talep konusu edebilmeyi devredilmez bir hak olarak ifade etmektedir. George Mason tarafından kaleme alınan taslak üzerinden nihai haline ulaşan belge Amerikan kıtasında temel hakları yasal teminat

altına alan ilk metin olma özelliği göstermektedir.

1776 Virginia Kongresinde kabul edilen ve daha sonra Bağımsızlık Bildirgesi ile Amerikan Anayasası'na da eklenecek olan **Virginia Haklar Bildirgesi'nin** en önemli maddeleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Tüm insanlar eşit şekilde özgür ve bağımsız doğarlar. Her insan aksi yönde bir anlayışla yoksun bırakılmayacakları ve gelecek kuşaklar tarafından ellerinden alınamayacak olan **mülk edinme, mutluluk ve güvenlik arama, yaşam ve bağımsızlık hakkı** gibi doğuştan elde edilmiş bulunan haklara sahiptir.
2. Egemenliğin kaynağı halktır ve ancak halkın iradesi dahilinde kullanılır.
3. Hükümetler halkın ve ulusun ortak yararı, savunması ve güvenliği için varlık gösterirler. **Farklı yönetim şekilleri içinde en iyisi, en fazla mutluluğu ve güvenliği sağlayabilen ve kötü yönetime karşı en etkin tedbirleri alabilen yönetim biçimidir; herhangi bir yönetim bu amaçlar için yetersiz kaldığında ulus bu yönetimde reform yapmak, yapısını değiştirmek ya da yönetimi ilga etmek hakkına sahiptir** ve bu hak vazgeçilmez, devredilemez ve ilga edilemez bir özelliğe sahiptir.
4. Yasama ve yürütme fonksiyonları birbirlerinden ve yargı fonksiyonundan ayrı olmalıdır.
5. Halkın temsilcisi olan milletvekilleri serbest seçimlerle göreve gelmelidirler.
6. Bireylerin kendilerinden yahut seçtikleri temsilcilerden rızaları alınmaksızın vergi tahsil olunamaz ve kişiler şahsi mülklerinden yoksun bırakılamazlar.
7. Ceza takibi yapılan haller söz konusu olduğunda ilgililer haklarındaki ithamın niteliği, gerekçeleri ve bu yönde elde edilmiş bulunan delilleri öğrenme ve bir an önce yargılanma aşamasına geçilmesini talep etme hakkına sahiptirler. Hiç kimse kendi aleyhine delil göstermek zorunda bırakılamaz.
8. **Özgürlüğün en sarsılmaz dayanaklarından biri basın özgürlüğüdür.** Bu hak hiçbir iktidar unsuru tarafından sınırlanamaz.

İngiliz krallığının bölgeyle hammadde temini ve vergi tahsili temelinde tesis ettiği sömürgeci yönetim stratejisinin yol açtığı kıpırdanma bölgesel çatışmaların sonucunda kısa süre içinde 13 koloninin bağımsızlığını elde etmesiyle sonuçlanmıştır. Söz konusu bağımsızlık sürecinin hukuki çerçevesini tanımlamak üzere yetkilendirilmiş olan Philadelphia Kıta Kongresi tarafından bir bağımsızlık bildirgesi hazırlamak üzere bir tasarı komitesi görevlendirilmiştir. Belgenin kaleme alınması sorumluluğunu üstlenmiş bulunan Thomas Jefferson ve içlerinde Benjamin Franklin'in de bulunduğu beş üye Virginia Haklar Bildirgesini temel almak suretiyle 4 Temmuz 1776 tarihi itibarıyla **Amerikan Bağımsızlık Bildirgesini** yayımlamışlardır.

Thomas Jefferson bildirgenin üzerine inşa olduğu ana çerçeveyi tanımlarken 'İnsanların tanrı tarafından doğuştan salt insan olmak suretiyle kendilerine verilmiş bulunan vazgeçilmez haklara malik olduğunu' ifade etmiştir. Bildirgede ayrıca yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakları olarak kabul edilen bu hakların bir toplum sözleşmesi bünyesinde ittifak edilerek oluşturulan hükümetler tarafından korunması gerekliliği ortaya konmuş olup her ne şekilde olsun söz konusu hakların ihlal edilecek olması durumunda halkın mevcut hükümeti yıkmak ve yeni bir hükümet kurma hakkına sahip olduğuna dair güvenceler özellikle korunmuştur.

Bildirgenin satır aralarına sinen ve bütünsel yapısı içinde önemli bir ağırlık teşkil ettiği fark edilen Doğal Hukuk düşüncesinin Amerikan kurucu babalarının bakış açılarının şekillenmesinde etkili olduğu görülmektedir. Bu etkinin oluşturulmasında iki önemli İngiliz düşünce adamının; **John Locke** ve kaleme aldığı **'Sağduyu'** adlı bildiriyle bağımsızlık düşüncesinin koloni halklarınca içselleştirilmesini sağlamış görülen **Thomas Paine** 'in tartışmasız biçimde tesiri olduğu fark edilmektedir.

Yalnızca kendi dönemi ve yaşadığı Amerikan coğrafyasını değil takip eden tarihsel dönemi ve Kıta Avrupası düşüncesini de derinden etkilemiş olan Thomas Paine hak kavramını, varlığımızda mevcut bulunan ve sonradan edinilmiş olan şeklinde ikiye ayırmakla işe başlamaktadır. Doğuştan sahip olunan doğal haklarımızı, **'medeni haklar'** adını verdiği sonradan elde edilmiş bulunan haklar vasıtasıyla kullandığımızı ifade eden Paine medeni bir kuvvet olarak devletin doğal hakların kullanımı için bir araç olduğu gerçeğinin asla unutulmaması gerektiğini hatırlatmaktadır. Bu medeni kuvvetin varlığı bir anayasa tarafından teminat altına alınmak ve söz konusu erkin tüm fonksiyonları açık olarak yazılı bir metin bünyesinde kodifiye edilmiş olmak durumundadır. Bu bağlamda oldukça açık bir şekilde görüldüğü üzere **Thomas Paine insan hakları tarihinde yazılı bir anayasal geleneğin oluşumuna katkı sağlayan ilk isimlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır.**